

aliud objectum, nimirum indirecte. Itaque quando ratione defatigationis, aut fastidii, aut distractionum cessatur ab actu jam incepto, mutantur jam omnino adjuncta, et revera non adsunt omnia praequisita ad assensum necessaria.

Objic. 5.º Dantur habitus circa conclusiones, nimirum habitus scientificus. Atqui habitus non dantur in potentiis circa actus necessarios, circa quos non habent potentia in sitam a natura facilitatem. Ergo...

Resp. dist. Major. Et ejusmodi habitus conclusionum ponuntur ad facilitandum ipsum assensum evidentium principiorum, et conclusionis inde evidenter fluentis, *neg.*; et ejusmodi habitus ponuntur ad alios fines, *conc.*

Assensus conclusionis multa praevia supponit, quae intellectui naturaliter praesto esse nequeunt. Nimirum requirit apta principia et praemissas evidentes et rite ordinatas ac distributas secundum rectam formam argumentationis. Habitus ergo scientiae ac conclusionum mentem juvat atque habilitat, non ut facilius evidentiae cedat, sed ut facilius habeat in promptu notitiam principiorum ac praemissarum ceterorumque omnium, quae notas ac manifestas reddunt conclusiones: aut etiam ut possit conclusioni assentiri, non consideratis praemissis, ex memoria rationum et argumentorum, quae olim perceperat, et quorum vim probandi certam esse atque evidentem recordatur.

Objic. 6.º Si intellectus necessitaretur ad assensum enunciabilis vere evidētis, etiam necessitaretur ad assensum enunciabilis tantum apparenter evidētis. Atqui hoc absurdum est. Ergo...

Major patet, quia evidentia vera ideo necessitat, quia excludit omne dubium ac suspicionem de opposito. Idem autem praestat evidentia putata, cum repugnet aliquid *putari* evidens, et simul adesse suspicionem de opposito: Praeterquam quod si evidentia fucata non necessitaret, jam haberemus discerniculum ad illam a vera evidentia distinguendam.

Minor vero non minus videtur constare. Quia tunc intellectus natura sua ad malum necessitaretur, falsum enim, ut saepius diximus, est malum potentiae cognoscitivae.

Resp. Concessa Majori, quam tamen nonnulli negant, nego Minorem.

Et probationem Minoris *distinguo*: necessitaretur ad malum suum per accidens, *conc.*, per se, *neg.*

Aliter enim a vera evidentia et aliter a putata necessitatur intellectus, ab illa nimirum per se et ratione solius motivi; a putata autem solum per accidens et ratione erronei iudicii circa existentiam evidentiae. Unde fit, ut cessante iudicio ejusmodi erroneo, cesset quoque necessitas, et sic ea quae fucata dumtaxat evidentia imbuuntur, attentiori ac maturiori meditatione, sedatori studio, progressu temporis et mutatione ipsius subjecti, possunt corrigi ac falsa deprehendi. Id vero in sincera evidentia Jocum habere nequit.

Et sicut in usu sensuum possunt per accidens accidere errores, et etiam necessarii fortasse, saltem antequam accedat experientiae vel rationis disciplina; ita etiam non videtur esse inconveniens, ut quandoque intellectus adigatur ad aliquid amplectendum, quod solum apparenter est evidens. Cum potissimum ejusmodi error corrigi possit, et non contingat in fundamentalibus scientiarum principiis et praecipuis conclusionibus, quae lucidissima solent splendere perspicuitate (1).

Objic. 7.º Ex iisdem praemissis evidentibus erui potest illatio tum directa tum indirecta. Ergo voluntas determinare debebit, quoniam ex illis colligenda sit.

Resp. dist. antec.: eodem modo, *neg.*, altera immediate et altera mediate, nimirum media conversione, *conc.*

Ordinarie prima elicitur directa, quia eam prius manifestat instituta in praemissis comparatio extremorum cum termino medio. Si autem comparatio illa prius manifestaret indirectam conclusionem, haec immediate ac prius inferretur. Si demum comparatio extremorum cum medio aequae immediate manifestet conclusionem tum directam tum indirectam, utraque simul necessario sequetur.

Objic. 8.º Fieri potest, ut quis habeat habitum erroris radicatum circa aliquam materiam. Atqui tunc impossibile foret, ut etiam positis praemissis evidentibus, assensus verus conclusionis sequeretur contra talem errorem. Ergo...

(1) Cfr. De Benedictis, *Log.*, lib. 4, q. 1, cap. 5, paragr. 1, obj. 3.º; Mayr. *Philos. Perip.*, Part. 1, disp. 6, n. 1004, 1005.

Et prob. Min.; quia quomodo posset mens assentiri vero, cujus contrarium errorem habet, nisi prius expellat illum habitum? At hujusmodi habitum nequit mens statim expellere uno præmissarum assensu.

Resp. neg. Minor. Quia error ille per evidentiam præmissarum vinceretur, ac deponeretur.

Objic. 9.º S. Thomas videtur nobis adversari. Nan sic scribit: *Voluntas movet intellectum, quantum ad exercitium actus; quia et ipsum verum, quod est perfectio intellectus, continetur sub universali bono, ut quoddam bonum particulare* (1).

Itemque: *Quantum ad exercitium actus... actus rationis semper imperari potest* (2).

Resp. nego assertum. Neque S. Thomas vult voluntatem semper et quomodolibet posse imperare assensum, et movere quoad exercitium: sed aut solum in probabilibus, aut in evidentibus, solum indirecte.

Res patet ex ipsis objectis locis aliisque, quæ inter probationes laudavimus.

DISPUTATIO TERTIA.

DE CRITERIO VERITATIS.

Ratio, qua generatim sceptici ad suam dubitationem universalem adstruendam utuntur, est hæc, quia videlicet nullum suppetit homini satis fidum criterium, ut verum a falso secernat. Atque hæc causa fuit, cur Philosophi recentiores sollicitè quæstionem hanc pertractatam voluerint, ut nempe solidum objicerent propugnaculum contra grassantes errores cujuscumque generis scepticorum. Quamquam enim admittenda prorsus sit veritatis ac certitudinis existentia, veracitasque facultatum nostrarum; quoniam per has ipsas facultates sæpe non pauca absurda mentes hominum pervaserunt et scientiarum splendorem commaculant; operæ pre-

(1) 1. 2. q. 9, a. 1 ad 3.

(2) 1. 2. q. 17, a. 6.

tium est de criteriis agere, per quæ possimus verum a falso discernere. Cæterum quæstio hæc de criterio potissimum spectat ad certitudinem reflexam seu philosophicam.

CAPUT I.

DE NOTIONE

ET EXISTENTIA CRITERII.

82. *Criterion* vox græca est, quæ, si etymon attendas, Quid criterium generatim: a κρινω judico derivata, generatim significat quidquid ad iudicium spectat, a Philosophis autem adhibetur ad exprimenda principia, quibus homo regitur in veritatis assecutione, ut verum a falso secernat, et sic in sua certitudine obfirmetur. Sed verum a falso secernere non possumus, nec certum assensum vel iudicium obtinere, nisi ex concursu physico ipsius intellectus, et objectivo motivi; siquidem, licet intellectus est revera, qui assensum *efficit*, et iudicat, non tamen certo iudicat, nisi quia perspicit motivum aliquod, in eoque detegit indicium quoddam, et quasi sigillum veritatis. Hinc divisio enata est in criterium *a quo*, *per quod*, et *secundum quod* (1). quotuplex. Criterium *a quo* est ipse iudex vel homo iudicans; criterium *per quod* est intellectus, per quem tamquam per instrumentum elicit actum iudicii: et criterium *secundum quod* est norma illa objectiva, quam Tullius vocavit *propriam veri ac certi notam*, et *regulam veri ac falsi* (2), atque *insigne veri* (3) quaque mens ad firmum assensum inducitur, et secura redditur de veritatis possessione.

Verum quoniam de intellectu seu criterio *per quod* satis, De quo criterio agendum. quantum spectat ad Logicam, inferius dicetur, cum veracitatem facultatum nostrarum tuebimur; restat nobis nunc declarandum ac stabiliendum criterium, *secundum quod* fertur iudicium, seu illud, quod homo in iudicando respicit tamquam regulam et insigne veritatis.

(1) Eandem hanc criterii divisionem jam diu proposuisse dicitur Sextus Empiricus (Lib. 2 Hypotypos. 4).

(2) *Academ. quæst.* lib. 4 (al. 2) n. XI, 33.

(3) *Ibid.* n. XI, 36.